

Neem filosofie

Renée van Riessen is, als eerste vrouw, benoemd als buitengewoon

hoogleraar Christelijke Filosofie aan de Universiteit van Leiden. Wat is haar

missie? **Herman Amelink**

niet te ernstig

‘sekte-katheder’ in Leiden, benoemd door de Stichting Christelijke Filosofie (voorheen Calvinistische en later Reformatorische Wijsbegeerte). Ze is de eerste vrouw op zo’n positie en volgt Gerrit Glas op, die is benoemd op de Dooyeweerd-leerstoel aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Herman Dooyeweerd (1894-1977) kan beschouwd worden als een van de aartsvaders van deze filosofie.

Wat houdt christelijke filosofie voor u in?
“Filosofen gebeurt nooit in het luchtledige, maar altijd in een con-

Renée van Riessen *‘Toegang tot de religieuze*

beleving loopt via de taal en de muziek’

text. Iedereen heeft verwachtingen, hoop, verlangens. Die spelen een rol bij de manier waarop je nadenkt over de werkelijkheid, over jezelf. Die voorfilosofische, deels door de christelijke cultuur gestempelde verwachtingen wil ik bij mijn filosofie-onderwijs in rekening brengen. Omgekeerd moet je vanuit de filosofie de christelijke traditie bevragen.”

me van diens denken over tijd en eendigheid. En toch wil hij met dit type denken breken. Maar, zegt hij, dat kan alleen als je er dwars doorheen gaat. Je moet het met de ander heel lang uithouden voor je met hem breken kunt. En zelfs dan, zelfs daarna, blijf je nog met elkaar verbonden. Je moet dus juist in gesprek gaan met degenen die diametraal tegenover je

staan. Het antithetisch denken paste in de tijd van de verzuiling. Nu is ook de christelijke filosofie alweer verder en zoeken we naar wat ons verbindt met de ander.”

Maar is het denkkader van de christelijke filosofie toch niet beperkt?
“De calvinistische traditie is van huis uit nogal rationeel ingesteld, alsof er in het geloof alleen maar zekerheden zijn, waarmee je de werkelijkheid te lijf gaat. En als je de zekerheid niet hebt, moet je die zien te verwerven. Bij een theoloog als Kuitert, voor wie ik veel waardering heb, zie je ook dat extreme zoeken naar zekerheid. In het protestantisme is dat een doodlopende weg gebleken. “Het is daarom mijn bedoeling om naast rationaliteitsvragen de religieuze ervaring ter sprake te brengen. Denkers als Ricoeur en Levinas vormen een goede aanvulling op de reformatorische traditie. “We beseffen tegenwoordig steeds sterker dat wij alleen toegang krijgen tot de religieuze beleving via het veld van de symboliek en de esthetiek. We hebben verhalen nodig, muziekstukken, gedichten, en een zeker besef van wat een rituele handeling is. Het zijn symbolische vormen die buiten ons om bestaan, maar als ze worden gezegd, verteld, gezongen of getoond dan helpen ze ons om een gelovige te zijn. Religieus geloof heeft die vormen nodig om te kunnen worden overgedragen. Dat heeft weinig met

rationaliteit te maken, maar het rationele is ook slechts een klein deel van ons leven.

“Om een religie te begrijpen, moet je je richten op de symbolen waarin ze zich laat zien. Voor het protestantisme zijn dat vooral symbolen die taal en muziek te maken hebben. Denk aan het zingen van de psalmen, de gehechtheid van orthodoxe christenen aan de Statenvertaling, of denk aan de cantates van Bach. Dat is nog goeddeels onbekend terrein, waarop nieuwe dingen te ontdekken zijn.”

Met welke andere thema's zou u iets willen doen?

“Wat mij momenteel boeit, is de groeiende behoefte die mensen hebben aan stilte. Dat weerspiegelt iets van de druk waaronder we staan, bijvoorbeeld door het bombardement van beelden en geluid waaraan we van dag tot dag zijn blootgesteld. In het Belgische Duffel staat, op het terrein van een psychiatrisch ziekenhuis, een ‘Kapel van het Niets’, ontworpen door de kunstenaar Thierry le Cordier. Je kijkt er vanaf een stenen bank naar een lege witte muur. Door een gat in het dak komen de weersinvloeden binnen. Maar verder is er niets, alleen datgene wat je er zelf aan gedachten en ideeën binnenbrengt. Die kapel nodigt mensen uit zich aan de stilte en het niets bloot te stellen. Mediteren is daar een manier om tot jezelf te komen. Maar lukt dat?”

“Dezelfde vraag kun je stellen aan de christelijke mystiek. Christelijke mystici zochten de stilte op, in de verwachting dat ze daar God zouden ontmoeten. Maar even zo vaak komen er andere beelden op, verzoeken en allerhande fantasieën die je juist niet gebruiken kunt op dat moment. De oud-christelijke literatuur staat er vol mee. Dus is het wel zo vanzelfsprekend om te denken dat de stilte heilig is, en dat mediteren een weg naar God zou kunnen zijn?”

“Als je de levens van de mystici beziet, dan moet je op zijn minst zeggen dat het resultaat ambigu was. Op uitzonderlijke momenten is de stilte een poort naar de godservaring. Maar heel vaak is de stilte niet meer dan een opening naar het niets, de ervaring van de gapende leegte.

“De mysticus Johannes van het Kruis vertelt over de donkere nacht waar hij doorheen moet, zonder hoop op uitzicht en zonder de zekerheid dat hij aan het einde van zijn weg iets van

FOTOREN ZILVOLD

God zal ervaren. Met die onzekerheid wordt in de religie weinig rekening gehouden. Moeten we het wel zoeken in de stilte? Of gaat het in het geloof om een geluid dat de stilte onderbreekt?

“Die vraag stelt ook de dichter Nijhoff in het lange gedicht *Het Veer* over de zojuist gestorven martelaar Sint Sebastiaan. Daarin laat hij zien hoe de

heilige Sebastiaan na zijn dood nog een poosje rondzwerft over de aarde, als ‘ziel’, en dan moet constateren dat Gods barmhartigheid zich juist aan hem toont in het gewone leven, bij een echtpaar dat op het punt staat een kind te krijgen. Zijn leven op aarde, zijn geschapen leven was meer waard dan hij had willen geloven.”

Zoekt u met een dergelijk thema aansluiting bij de huidige hang naar spiritualiteit?

“Ik zie veel oppervlakkige spiritualiteit. Christelijke filosofie zou daar tegenwicht tegen moeten bieden. We komen uit de tijd van de grote waarheden en de grote zekerheden. Die boden uiteindelijk geen bevredigende antwoorden. Nu keert men zich

RENÉE VAN RIESSEN

Renée van Riessen (1954) studeerde filosofie en Nederlands aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Zij doceert momenteel filosofie aan de Protestantse Theologische Universiteit in Kampen en de Kunstacademie in Zwolle. In 1991 promoveerde ze op het denken over erotiek en dood van de Franse filosoof Levinas. In 2007 verscheen *Man as a place of God*, over de godsdienstfilosofie van Levinas. Van Riessen publiceerde diverse dichtbundels bij Prometheus/Bert Bakker: *Jagend licht* (1984), *De vrouw en de trommel* (1987), *Gevleugeld/ontvleugeld* (1997) en *Krekels in de keuken* (2008).

DE STEM VAN ARISTOTELES

Ons leven is niet op het hoogste punt wanneer de dood zijn dans begint, schreef Aristoteles, maar de natuur gloeit zelf in ons het einde tegemoet.

Het hoogste punt wordt onderweg bereikt happend naar adem, zoals in een veld de klaproos open, vuur-in-vlam alles om haar heen verwarmt.

Wie gaat de omgekeerde weg? Een bij – duikt onder in de roze schelp van balsemien, kruipt dronken weer naar buiten, trillend van verzadiging

Renée van Riessen, Krekels in de Keuken, gedichten Uitgeverij Prometheus, 2008

van de ratio naar het gevoel, naar individuele beleving en ervaring. Maar zonder inhoudelijke vulling gaan die het ook niet redden.”

Uw colleges zijn voor niemand verplicht, al kun je er wel studiepunten mee halen. Hoe gaat u zich verkopen?
“Ik wil inspelen op de interesses van studenten. Een voorbeeld: onder jon-

geren is veel aandacht voor de gedachte van een leven na de dood: is dat mogelijk, is het denkbaar? Het lijkt een anti-filosofische vraag, maar als je goed kijkt heeft de vraag naar de onsterfelijkheid van de ziel in de filosofie steeds een rol gespeeld, van Plato, via Kant tot aan de hedendaagse filosofie.

“Luc Ferry, een humanistische denker, spreekt in een van zijn laatste boeken uit dat het christelijke geloof in een leven na dit leven het mooiste is dat het christendom heeft voortgebracht. ‘Jammer alleen dat het niet waar is’, voegt hij er dan snel aan toe. En op de middelbare school ben je ‘gelovig’ als je onderschrijft dat God bestaat en dat het na dit leven niet met je afgelopen is. Maar leert het christelijk geloof eigenlijk wel een voortleven van de ziel na de dood? Of gaat het om een koninkrijk dat nog komt – wat iets heel anders is? Het bekendste christelijke gebed, het Onze Vader, leert ons zeggen: uw koninkrijk kome. Wat wordt daar eigenlijk mee bedoeld? Hoe verhoudt zich dat tot het geloof in een eeuwig leven? Over dit soort dingen zou ik met studenten willen spreken aan de hand van klassieke en hedendaagse filosofische teksten.”

Behalve filosoof bent u ook dichter. Hoe is de relatie tussen die twee?

“De filosofische traditie verken je met taal. Elke grote filosofie ontwerpt een nieuwe taal om de werkelijkheid te begrijpen, of het menselijk bewustzijn of de werking van onze taal. Maar de filosoof staat op de markt, zoekt het debat, en als dichter zoek je juist de grenzen van de taal om te zeggen wat nog niet gedacht is – en wat misschien wel niet gedacht kan worden.

“Als dichter onderzoek ik de achterkant van mijn denken, met taal die daar tegenaan schuurt. Dat is voor mij een taal die dicht bij het lichamelijke ligt. Vaak is het een zoeken naar klanken en naar het samengaan van klanken en betekenis. Maar de filosofische motieven ontbreken niet. Al was het alleen maar omdat sommige zinnestjes van filosofen bij me blijven haken, als ik ze tegenkom en op college bespreek. Zoals van Aristoteles het zinnetje uit de fysica, over het einde en het doel. Valt het doel van iets wat leeft altijd samen met zijn einde, vraagt hij daar zich af. Of is alleen het hoogste het doel?” ●